

Charlotte Mutsaers. *Rachels rokje*. Meulenhoff

De wereld is geen 'chaos'. Tot drie keer toe wordt het ons verzekerd in *Rachels rokje*, het nieuwe en tot nu toe meest omvangrijke en ook meest complexe boek van Charlotte Mutsaers. Wat is de wereld dan wel? Mutsaers laat er geen twijfel over bestaan. Wat zo vaak chaos wordt genoemd is in haar ogen 'een niet aflatende, niet te ontlopen, onverbiddelijke, onverbreekelijke, belegerende, demonische samenhang'. Het laatste woord staat er zelfs in kapitalen, om de verpletterende werking van die samenhang te benadrukken.

Gelukkig vallen wereld en roman niet met elkaar samen, en dat verklaart vermoedelijk waarom in *Rachels rokje* de samenhang een heel wat minder verpletterende gedaante aanneemt. Zoals gebruikelijk laat Mutsaers haar fantasie de meest uiteenlopende kanten op gaan. Men hoeft er dan ook niet van op te kijken dat al in een vroeg stadium naar de 'verhaaldraad' wordt gevraagd, die noodzakelijk zou zijn 'omdat er anders weer geen touw aan vast te knopen valt'.

De reactie klinkt dwars en eigengereid: 'ik houd niet van touw, ik ben er bang van! Geef mij maar lintjes. Knoop dat er maar aan vast, een lintje. Zonder al te veel inspanning moet dat toch mogelijk zijn. Een lintje. Zoals je gebruikt om oude liefdesbrieven mee bijeen te houden. Of om de kersttafel te versieren. Een rood lintje, anders niet. En als dat niet lukken wil een riem. Een riem met dertien gaatjes'.

Met een 'riem' als verhaaldraad lijken we verder van huis dan ooit. Maar dat blijkt mee te vallen. De riem verwijst ook naar 'Rokriem', de andere naam voor Douglas Distelvink, die weer de leraar is op wie Rachel Stottermaus (een anagram van Charlotte Mutsaers) als jong meisje verliefd is geworden. Het relaas van deze hopeloze liefde (die dertig jaar later na een toevallige ontmoeting wordt vernieuwd, en dan met even weinig succes) is de 'draad' in *Rachels rokje*.

De textiel is een belangrijke leverancier van metaforen in dit boek, dat letterlijk als een 'rokje' wordt gepresenteerd, met 'plooiën' in plaats van hoofdstukken. Een 'rokje' dat Rachel maakt voor haar vergeefs begeerde geliefde, maar nog voordat het af is valt Douglas dood neer, in de woorden van zijn echtgenote: 'als door de bliksem getroffen'.

Hier begint iets van de samenhang in beeld te komen, want liefde en dood blijken in *Rachels rokje* door dezelfde bliksem te worden veroorzaakt. Sinds de bliksem haar op 13-jarige leeftijd heeft getroffen, is Rachel door een 'redeloze trouw' aan de veel oudere Distelvink gebonden. Een band die achteraf wordt bevestigd door de distelvink op het schilderijtje dat zij van haar vader erft. Hij is haar andere - hevig betreurde - geliefde, met als tegenpool de gehate moeder (in Mutsaers' werk een vertrouwd patroon) die Rachels dagboek heeft ontsierd door er met 'vette diagonale koeieletters' kalverliefde in te schrijven.

Het verschil tussen koe en kalf berust hier natuurlijk niet op toeval. Maar ik zou dat toch geen samenhang willen noemen. Eerder behoort het tot de fantasie, de verbeeldingskracht en het associatievermogen, waarmee Mutsaers' alter ego de verpletterende samenhang die haar omringt te lijf gaat. In de 37 'plooiën' van haar rokje wemelt het niet voor niets van de zijpaden, uitweidingen, bijgedachten, verhalen

en anekdoten.

We komen onder andere een 'Kleine Catechismus van de rok' tegen, een uiteenzetting over de wet van de hartstocht ('Baas en Teef'), een tirade tegen de 'vooruitgang', een schrijnende herinnering aan het hondje dat Rachel met onherstelbaar gevolg uit de skilift heeft laten vallen (net zo laat Douglas haar vallen, vindt ze), en verder wordt er royaal een greep gedaan in de 'klerenkast van de wereldliteratuur', met als resultaat passages over of uit Bretons *Nadja*, Kleists *Penthesilea*, *Het dagboek van een kamermeisje* en een mij onbekend kinderverhaal over een 'kerstauto'.

Zeer curieus is het verhaal over mevrouw Bormann die met haar beide kinderen een bezoek brengt aan de maîtresse van Himmler en van haar meubels van mensenbeenderen alsmede een in mensenhuid gebonden exemplaar van *Mein Kampf* te zien krijgt. Niet minder curieus is dat pal daarop een verhaal volgt over een joodse kapelmeester die in Auschwitz kerstliedjes moet spelen voor doodzieke vrouwen. Wat hebben deze twee verhalen in dit op het eerste gezicht zo speelse boek te zoeken?

Beide verhalen hebben iets van dissonanten, maar ze staan er niet zonder reden; ze verwijzen naar een kennelijk onuitspreekbaar geheim, dat in de rest van de tekst alleen per allusie wordt aangeduid. Uit de - steeds zeer summiere - allusies valt te concluderen dat Rachels vader in de oorlog 'fout' is geweest (zelfs onder zijn testament staat 'houzee', de officiële NSB-groet). Geen wonder dat de samenhang voor Rachel zo verpletterend uitpakt, want uit een openlijke mededeling blijkt dat Distelvinks - joodse? - vader door de Duitsers is vermoord.

Dit alles werpt ook een ander licht op de schuldgevoelens die Rachel kwellen in het laatste deel van de roman ('Rachels rokje revisited'), waar de 'plooiën' plaatsmaken voor een reeks 'sessies' van Rachel met enkele door de 'open deur' binnengeglipte rechters. Het gaat om een soort gewetensonderzoek in dialoogvorm, waarbij de hele historie met Distelvink nog eens wordt doorgenomen. Dat tijdens een van de 'sessies' sprake is van *guilt by association* (in verband met Rachels geboortjaar 1942 en met de 'kwaliteit' van haar vader) suggereert dat de tragische samenhang van dood en liefde in deze historie diep is verankerd.

Hoe het precies zit, wordt echter niet duidelijk gemaakt. 'Vraag me niet de geboren verteller uit te hangen', zegt Rachel ergens, en elders lezen we: 'Bah, wat een onbegonnen werk ook om tot de waarheid door te dringen en wat een krankjorumme eis'. Het enige wat telt is hoe de 'textuur' van het rokje 'cirkelt, zwiert, golft, laait, wappert, opkruipt, straalt, rimpelt, ruist, danst, krult, ademt, ritselt, stroomt, scharniert, siddert, zwaait, knipoogt, steigert of valt, hoe al die plooiën zich voortdurend vertakken, verspringen of in elkaar opgaan en hoe je af en toe een glimp opvangt van wat zich eenzaam en verstolen afspeelt daar tussen of zelfs daar onder'.

Meer dan een 'glimp' is ons inderdaad niet gegund, en dat komt, denk ik, omdat het Mutsaers en haar Rachel om iets heel anders is te doen. Niet om 'waarheid', maar om 'hemelvaart', al zou je misschien ook kunnen zeggen: om verlossing door de lichtheid van de literatuur. Op de laatste bladzijden van Rachels rokje lukt dat zelfs binnen het bestek van de roman, nog wel dank zij een Jiddisch lied dat Rachel van haar zojuist gestorven geliefde heeft ontvangen. In dat lied over een kalf (een toespeling op de 'kalverliefde') en een vrij rondvliegende vogel weet Rachel,

zingend op de fiets, te ontsnappen aan de samenhang die haar dreigt te verpletteren.

Dat laatste kan men tenminste opmaken uit de slotregel: 'Degeen die u voor u heeft is iemand anders'. Uitgesproken worden deze woorden tegen de imaginaire rechters, die door de verandering overbodig zijn geworden. Maar bestemd zijn ze voor de lezers. Ten overvloede, want zij hebben zich al veel eerder laten overtuigen door het sprankelende gewapper van Rachels literaire rokje, dat zijn geheim op even elegante als vitale wijze bewaart door er - in proza - poëzie van te maken.

(de Volkskrant, 18-3-1994)